

«Änew medeniýetini» hem-de «Ak bugdaýy» açan alym

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Romanlar, Sözler, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 21 января, 2025

"Änew medeniýetini" hem-de "Ak bugdaýy" açan alym «ÄNEW
MEDENIÝETINI» WE «AK BUGDAÝY» AÇAN ALYM

«Türkmenistanyň ak bugdaýyň watanydygyny taryh tassyklady. Baş
müň ýyl mundan ozal bu ýerde ösdürilip ýetişdirilen we Änewiň
eteklerinde ýaňy-ýakynda tapylan bugdaý dänesi janlandy, dil
açdy...»

Saparmyrat TÜRKMENBAŞY'nyň
«Ruhnamasyndan».

* * *

«Ruhnamada» getirilen mowzuk XX asyryň başlarynda Rafael
Pampelliniň amerikan arheologiýa ekspedisiýasy tarapyndan
Änewiň eteklerinde geçirilen gazuw-agtaryşlarynyň
maglumatlarynyň türkmenleriň ata-babalary tarapyndan örän
gadymy döwürde ak bugdaýyň ösdürilip ýetişdirilendigini göz
öňünde tutulýar.

R.Pampelliniň ýolbaşçylygyndaky ekspedisiýa tarapyndan türkmen
topragynda Köpetdagyň dag etegi zolagynda (Änew etrabynda) we
Merw sebitlerinde (bürünç wr demir eýýamlarynyň
ýadygärlikleri) arheologiýa ylmy-barlaglarynyň geçirilip
başlanmagyna şu ýyl (2003-nji ýylda) 100 ýyl doldy. Şu
mynasybetli ekspedisiýanyň işiniň, onuň ähmiýetiniň we onuň
ýolbaşçysynyň şahsyýetiniň üstünde has giňişleýin durup geçmek
maksada laýyk bolar.

■ Rafael Pampelli kim?

Rafael Pampelli ~ amerikan geology, 1837-nji ýylyň 8-nji
sentýabrynda Owegoda (Nýu-Ýork) doguldy. Ol uly ylmy işleriň

8-niň awtory, fransuz, nemes we italýan dillerini örän oňat bilýärdi.

1856-njy ýylda R.Pampelli Fraýburgdaky (Germaniýa) Korolluk dag-magdan akademiýasyna kabul edilýär. Okuwy tamamlandan soň, dag-magdan inženeriniň diplomyny alan we şeýlelik bilen minerallary öwrenmek boýunça ABŞ-da ilkinji diplomly hünärmen bolan R.Pampelli 1861-nji ýylda ýapon hökümeti tarapyndan Hokkaýdo adasynda gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň bardygyny ylmy taýdan barlamak üçin çagyrylýar. Ýaponiýada işini tamamlap, ol 1864-nji ýylda Hytaýyň imperator hökümetiniň sargydy boýunça bu ýurduň kömür känlerini barlagdan geçirýär, 1865-nji ýylda bolsa, ilkinji bolup, Gobi çölüniň mineralogiýa babatda gözden geçirilmesini amala aşyrýar. Şondan soň ol typýan arabajykda Sibir boýunça ylmy-barlagçylyk gezelenjini geçirýär.

1866-njy ýyldan 1875-nji ýyla çenli aralykda R.Pampelli Garward uniwersitetiniň minerallary öwrenmek boýunça professory bolýar. Şol bir wagtyň özünde ol Ýokarky kölün töweregindäki sebiti öwrendi we 1873-nji ýylda öz geçiren işleriniň hasabatyny taýýarlady. R.Pampelli tarapyndan bu ýerden tapylan mineralyň soňrak, 1925-nji ýylda onuň hormatyna pampelit (pumpellyite) diýlip atlandyrylandygyny bellemek ýerlikli bolar. Rafael Pampelli altyn çykarmaga däl-de, demre serişdeler goýmagy maslahat berdi, çünki, ol geljekde polada islegiň artjakdygyny önünden bilýärdi. Aradan birnäçe wagt geçensoň, onuň çaklamasy dogry bolup çykdy.

R.Pampelli professor Dewis bilen bilelikde geologiýa boýunça birnäçe ylmy işler ýazdy. Şolaryň hatarynda şol döwürde ABŞ-nyň ähli uniwersitetlerinde diýen ýaly kabul edilen okuw kitaby hem bardy. 1903-nji ýylda ol kömekçileri E.Hantington we öz ogly R.W.Pampelli bilen bilelikde, Karnegi institutynyň (Waşington ş.) maliýe taýdan goldaw bermeginde Türkmenistan bilen tanyşlyk ekspedisiýasyny amala aşyrdy. Dolanyp barandan soň, institutyň ýolbaşçylaryna hasabat berdi, şonuň netijesinde hem ekspedisiýa geçirmäge goşmaça serişdeler goýberildi.

1904-nji ýylda Änewde hem Merw sebitlerinde arheologiýa ylmy-

barlaglary geçirildi, olar barada aşakda giňişleýin gürrüň ediler. Amerikanlaryň Türküstanda arheologiýa işlerini geçirmäge hukuk alan ilkinji daşary ýurtlular bolandygyny şu ýerde belläp geçmek gerek.

Bu ekspedisiýa R.Pampelliniň ylmy işinde iň soňky bolupdy, ýogsam onuň 1905-nji ýylda Türkmenistana gaýtadan gelmegi meýilnamalaşdyrandygyny hem belläp geçmek gerek, ýöne 1905-1907-nji ýyllaryň öwrülişik hereketleri zerarly, oňa bu ýere gelmäge rugsat bermediler.

1905-nji ýylda R.Pampelli ABŞ-nyň Geologiýa jemgyýetiniň prezidentligine, şeýle hem ABŞ-nyň Milli ylymlar akademiýasynyň agzalygyna saýlanylýar. Rafael Pampelli 1923-nji ýylyň 10-njy awgustynda Nýuportda (Rod Aýlend şaty) 86 ýaşynda aradan çykdy. Ýöne biziň ölkämizi öwrenmek boýunça onuň başlan işini soňra onuň watandaşlary dowam etdirdiler.

■ Pampelliden soňky barlag işleri

XX asyrda biziň ýurdumyzyň çäklerinde arheologiýa ylmy-barlaglaryny beýleki köpsanly amerikan alymlary alyp bardylar. Ýigriminji asyryň 80-90-njy ýyllarynda öz açyşlary bilen bütin dünýäde meşhurlyk gazanan amerikan alymlary Türkmenistanda işlediler. Olar Robert Breýwud ~ Miçigan uniwersitetiniň professory, Robert Daýson ~ Pensilwaniýa uniwersitetiniň professory, Jon Olsen ~ Arizona uniwersitetiniň professory, Filipp Kol ~ Massaçusets şatynyň Ueslins kolležiniň doktory, Karl Lamberg-Karłowskiý ~ Garward uniwersitetiniň professory, Frederik Hibert – Pensilwaniýa uniwersitetiniň doktory we beýlekilerdir. Bu alymlaryň işleriniň netijesi dürli neşirlerde çap edildi.

■ Pampelliniň Türkmenistanda geçiren işleriniň häsiýetnamasy.

R.Pampelliniň geçiren işleriniň häsiýetnamasyna dolanyp gelýäris. 1903-nji ýylyň tanyşlyk ekspedisiýasy barada şol döwürde Aşgabatda gulluk eden Zakaspi welaýatynyň başlygynyň ýanyndaky aýratyn tabşyrykly emeldar, guberniýa kätibi W.G.Ýançeweskiý – soňra belli ýazyjy, meşhur taryhy romanlaryň

awtory Wasiliý Ýan (1875-1954) ýeterlik derejede aýdyň ýazgylar galdyrypdyr. Gepiň gerdişine görä aýtsak, 1904-nji ýylda R.Pampelliniň arheologiýa ekspedisiýasynyň işine gözegçilik etmegi ilkibaşda şol W.G.Ýançeweskä tabşyrmak göz öňünde tutulypdy, çünki, ol iňlis dilini bilýärdi. Ýöne ol, Eýran boýunça ekspedisiýadan ýaňy dolanyp gelen badyna, keselledi we Zakaspi welaýatyny terk etdi. Onuň ornuna Lazarewskiniň gündogar dilleri institutyny tamamlan we arheologiýa bilen meşgullanýan A.A.Semýonow (1873-1958) bellendirildi. Soňra ol alym hökmünde ajaýyp ýol geçdi. Taryh ylymlarynyň doktory, professor we akademik boldy.

R.Pampelliniň ekspedisiýasynyň gazuw-agtaryşlaryna öz gözegçiligini A.A.Semýonow gazuw geçirilýän ýerlere gidip gelenden soň düzen habarnamasynyň käbirlerinde örän giňişleýin beýan etdi. Rafael Pampellä häsiýetnama bermek bilen, Semýonow 1904-nji ýylda şeýle ýazypdy:

«R.Pampelliniň sözlerinden şeýle netije çykarmaj bolar, ol arheologiýa garanda geologiýa has ýakyn, ýogsam arheologiýa gazuw-agtaryşlary babatda onuň uly tejribesine üns bermezlik mümkin däl. Orta Aziýanyň geçmişi barada onuň taryhy bilimleri gowşak, ýöne daşlara we ýeriň ol ýada beýleki gatlaklarynyň ýerleşişine onuň düşünişi düýpli».

Semýonowy onuň bir aýratynlygy haýran galdyrypdyr: welaýatyň käbir etraplarynyň topografiýasy babatda uly bilimleri, bu welaýata gaýtmak üçin öýünde düýpli taýýarlyk görendiginiň äşgärligi bu ýerde biderek geçmändir.

Arheologiýa işlerine gös-göni ýolbaşçylygy belli nemes arheology, ady rowaýata öwürülen Troýada geçirilen gazuw-agtaryş işlerine gatnaşan doktor Gumbert Şmidt amala aşyrdy. Ol arheologiýa tapyndylaryny kesgitlemek we toparlara bölmek bilen meşgullandy.

Änewdäki işleri amerikanlar giň gerim bilen amala barýardylar. Mysal üçin, Günorta baýyrlygy gazmaga işçileriň 100-e golaýy çekilipdi, olaryň ählisi diýen ýaly Änew obasyndan bolan türkmenlerdi.

Ýöne Pampelliniň işi Änewiň demirgazyk depesi diýilýäni gazmakdan başlanypdy. A.A.Semýonowyň şaýatlyk etmegine görä, onuň gazuw-agtaryş ýerlerine ilkinji gezek baran pursatynda gadymy ýaşaýyş jaýynyň üsti açylypdyr, onuň şol ýerde bolan döwründe bolsa, şol ýerde çaganyň jaýlanan ýeri tapylypdyr. Pampelliniň pikirine görä, mazarystanlyk taryjdan ozalky eýýamyň adamlaryna dahylly bolmaly. Şol ýerden tapylan zatlar soňra habarnamada görkezilipdi, olary iki eýýama degişli etmek bolar: ýeriň ýüzüne ýakynrak ýerlerden toýundan ýasalan gap-gaçlaryň we bürünç önümleriň galyndylary tapyldy, has ep-esli çuňlukda bolsa, ýaraglar we daş asyrynyň zatlary: sapanlar, atylýan daşlar, çörek bişirmek üçin niýetlenen daşlar we beýlekiler tapyldy. «Gazylyp alnan zatlaryň arasynda örän täsin zatlar hökmünde üç sany pöwrize daşyny görkezmäge het edip bilerin, olar, ähtimal, haýsydyr bir aýal bezegleriniň galyndylary bolsa gerek, bu ýagdaý asyrlaryň dumanly alyslygynda hem Horasanyň pöwrize daşynyň adamyň sadaja öý durmuşynda bezeg hökmünde ulanylandygy hakda pikir etmäge mümkinçilik berýär» diýip, Semýonow nygtaýar. Şol wagta çenli amerikanlaryň gazuw-agtaryşlarda tapan zatlarynyň hasaba alnanlarynyň umumy sany bolsa eýýäm 140 birlikden geçýär.

Soňrak bu ýerde peýkamlaryň bürünçden ýasalan uçluklary, pyçaklar, bürünç pyçaklar (gylyçlar ýa-da gamalar), gaty gum daşdan örän oňat ýasalan sokularyň ikisi we olaryň mermerden ýasalan ajaýyp soky daşlary, berk gara daşdan çeper haşamly, üç gyraňly prizma görnüşli, ortasynda hem deşigi bolan (ähtimal, boýna dakylýan bezeg bolandyr) bezeg şaýy tapyldy, onuň gyraňlarynda hem adamyň, gajar guşunyň we öküziň (ýa-da ýolbarsyň) şekilleri düşürilipdir.

Amerikanlar tarapyndan Günorta depede ulanylan we Semýonow tarapyndan ýazylyp beýan edilen gazuw-agtaryşlaryň «tehnologiýasy» hem täsin. Depäniň dört ýerinde deňölçeqli bolmadyk çuňlukda köw edilipdir, üstesine-de, esasy işler depäniň merkezindäki köwleriň ikisinde jemlenipdir. Küýzegärlik önümleriniň döwür bölekleriniň az möçberi, çakmak daşdan peýkamýň uçlugy, daşdan ýasalan egriji enjam (togalajyk ikbaşy bilen) tapyldy. Köpetdag tarapyndaky köwde,

A.A.Semýonowyň şaýatlyk etmegine görä, onuň şol ýerde bolan mahalynda, ýaşaýyş jaýynyň düýbünüň üsti açylypdyr, onuň daşlary burawlanyp deşilipdir, ähtimal, olar gapynyň söýesini geýdirmek üçin taýýarlanylýan ýerler bolsa gerek.

Änewiň depelerinde şeýle hem bürünçden ýasalan aýal bezegleri, päkiler, pyçaklar, aýallaryň daşdan ýasalan monjuklarynyň galyndylary tapyldy.

Şondan soňra bu ýadygärlikde türkmen arheologlary tarapyndan geçirilen gazuw-agtaryşlar demirgazyk depäniň günortadaka garanda, has gadymdygyny we onuň eneolit eýgamy bilen senelenýändigini görkezdi.

■ Bu möhüm taryhy işe meşhur alym Bartold hem dahylly edilipdi

R.Pampelliniň ekspedisiýasynyň işine belli alym – gündogary öwreniji, Peterburg uniwersitetiniň professory W.W.Bartold hem dahylly bolupdy. Şol döwre çenli ol Türküstanyň taryhyny gowy bilýän meşhur alym hökmünde tanalýardy. Amerikan alymlarynyň Zakaspidäki işine umumy gözegçilik hem hut şoňa tabşyrylypdy. W.W.Bartold Änewde ýüze çykarylan tapyndylar bilen tanyşdy, Köpetdagyň eteklerinde amerikan arheologlarynyň geçirýän barlaglaryna ilkinji gezek hakykatçylyk bilen baha berdi. Türkmen halkynyň hakyky taryhyny öwrenmekde W.W.Bartoldyň hut özüniň goşan goşandyna Saparmyrat Türkmenbaýy örän ýokary baha berdi:

«Häzirki günde gündogary öwreniki meşhur alymlaryň onlarçasynyň atlary bizde uly hormat hem minnetdarlyk bilen tutulýar. Olaruň arasynda W.W.Bartolda aýratyn orun degişlidir, onuň işlerinde türk halklaryň gelip çykyşynda we olaryň medeni gymmatlyklarynyň kemala gelmeginde türkmenleriň ilkinjilik orny aýratyn belleniýär. Türkmenistanyň ýokary okuw jaýlarynda W.W.Bartoldyň adyny göterýän ýörite talyp haklary döredildi».

■ Änew medeniýeti

Tapyndylaryň arasynda çig kerpijiň galyndylarynda däne

ekinleriniň hasylynyň gabyklarynyň we gylçyklarynyň bolmagyny aýratyn belläp geçmek gerek. Munuň özi oguz-türkmenleriň gadymy ata-babalarynyň bu ýerde dün ekinlerini ösdürip ýetişdirendiklerine şaýatlyk edýär. Takyklanyp öwrenilende, tapylan alamatlaryň bugdaý üçin häsiýetlidigi aýdyňlaşdyryldy. Bugdaýyň bu görnüşi häzir «ak bugdaý» ady bilen bellidir.

Bu tapyndylaryň ähmiýetini Saparmyrat Türkmenbaşy aýratyn belläp geçýär. Ol 2000-nji ýylda «Türkmenistanyň medeni mirasy: gadymy çeşmeler we häzirki zaman mümkinçilikleri» atly Halkara ylmy konferensiýasynyň açylyş şeýle diýipdi:

«Gadym eýýamlarda türkmenleriň ata-babalary medeniýetleriň we medeni gymmatlyklaryň özara täsirlenmesini üpjün edipdirler, olaryň ýaşaýan ýerleri bolsa ekerançylyk medeniýetiniň, halyçylygyň, maldarçylygyň ösen merkezi bolupdyr. Änew etrabynda amerikan professory Rafael Pampelli tarapyndan arheologiýa we ösümlükçilik babatda edilen açyşlat b.e.öň 6.000 ýyl mundan ozal türkmenleriň ata-babalarynyň arpa we ak bugdaý ösdürip ýetişdirendiklerini, ondan ilkinji bugdaý çöregini bişirendiklerini subut edýär».

R.Pampelli Änewde geçirilen gazuw-agtaryşlaryň maglumatlaryny ilkinji gezek ylmy dolanyşyga girizdi, şeýlelik bilenem olar dünýä möçberinde meşhurlyk gazandy. Änewiň demirgazyk depesinde amerikan ekspedisiýasynyň gazuw-agtaryşlarynyň netijeleriniň biri hem bu ýerde medeni gatlaklaryň ikisiniň bardygynyň ýüze çykarylmagydyr. «Änew I» we «Änew II» ekspedisiýasyna gatnaşyjykar olary medeni gatlaklar diýip atlandyrypdyrlar. Şondan bäri hem ylmy edebiýatlarda eneolit we бүрүнч еýýamlaryнда Көpetdagyň dag etek zolagynda «ÄNEW MEDENIÝETI» diýip atlandyrylýan oturymly ekerançylyk medeniýetiniň bolandygy bellenilýär.

■ Maryda geçirilen barlaglar

1904-nji ýylda amerikan arheologlary Merw sebitinde hem gazuw işlerini alyp bardylar, şol ýerde olar бүрүнч we demir еýýamlarynyň ýadygärliklerini barladylar. Bu ýerde şaýylyklar,

toýundan bişirilip ýasalan grek amforalaryndaky (küýzelerindäki) ýaly belent eltutarly owadan küýzejikler, aýna önümleriniň we monjuklaryň galyndylary, toýundan ýasalan heýkeljikler, haýsydyr bir ullakan, owadan ýasalan gabyň galyndylary tapyldy, olaryň ýüzi oňat saklanyp galan hat ýazgylary bilen örtülipdir.

Änewde we Merw sebitinde amerikanlar tarapyndan tapylan möhürler toplumynyň ylmy taýdan gymmaty hem uludyr. Munuň özi бүрүнч еýýамына dahylly şeýle kysymly ilkinji tapyndylardyr. Бүрүнч еýýамы üçin seýrek bolan görnüşde ýörite toýun galypda guýlan nusgalyk hem aýratyn gyzyklanma döredýär. Iki tarapy hem nagyşly toýundan ýasalan möhür hem täsindir.

Tapyndylar toplumynda iň gymmatly zatlaryň biri hem Merw sebitinden tapylan silindr şekilli möhürdir. Görnüşi boýunça möhür silindre meňzeşdir, onuň tekizliginde oýulyp döredilen äheňde bolsa atlynyň ýolbars pisint hyýaly bir jandar bilen başa-baş söweşi şekillendirilipdir. Atly bir elinde naýzany saklap dur we onuň bilen şol nägehany paýhyn etmäge taýýarlanýar. Beýleki elinde atly, ähtimal, güýçli çapyp barýan atyň uýanyňy saklaýan bolsa gerek. Baktriýanyň we Margiananyň möhürleriniň W.I.Sarianidi tarapyndan çap edilen sanawynda silindr şekilli möhürleriň nusgalyklarynyň ikisi bar, olarda atlynyň ýekegapany awlaýan pursaty şekillendirilipdir. Bu şekli iş ýüzünde Merwden tapylan möhürdäki atlynyň keşbiniň nusgasyny gaýtalaýar.

Rafael Pampelliniň ekspedisiýasynyň işiniň netijeleri küti ikitomluga ~ ýagny «Ehplorations in Turkestan Prehistoris Civizations of Anau» neşirlerine siňdirilipdir. Ol 1908-nji ýylda Waşingtonda neşir edilipdi we türkmen halkynyň taryhynyň öz kökleri bilen asyrlaryň jümmüşine gidýändigini бүтін дүнýä yüzüne äşgär edipdi. Amerikan alymlarynyň 1903-1904-nji ýyllarda Köpetdagyň dag etegi zolagynda we Merw sebitinde geçiren arheologik ylmy-barlaglary soňky ylmy taýdan işläp düzmeler üçin özboluşly ugur alyş nokady bolupdy.

Ýüze çykarylan stratigrafiýa gatlaklary boýunça täsirli maglumatlary giňişleýin beýan edýän neşirler arkaly olar Änewiň gadymy ekerançykyk medeniýeti hökmünde дүнýä möçberinde

meşhurlyk gazandylar. Häzirki zaman ylmyňyň nukdaýnazaryndan seredeniňde, XX asyryň başlarynda geçirilen işlerde, aýratynam senelemeler babatda belli bir bärden gaýtmalaryň hem göze ilýändigini tebigydyr.

Häzirki wagtda «Änew medeniýeti» diýlen jemleýji at Köpetdag eteginiň, Tejeniniň we Murgabyň gadymy ekerançy taýpalarynyň garyndaşlygyny we özara baglanyşyklylygyny alamatlandyrmak üçin giňden ulanylýar. Bu ýerde tapylan zatlar şol döwrüň hojalyklarynyň belli bir derejede ösändigine şaýatlyk edýär. Ýeri işläp bejermek üçin taplanan iki sany kätmeniň tapylmagy uly gyzyklanma döretdi. Ýünden ýüpek egrilendigine bu ýerde tapylan köp sanly egriji enjamlar şaýatlyk edýär. Küýzegärlik önümçiligi ýokary ösüşe ýetipdir.

■ Pampelliniň bitiren işleri geljekki geçiriljek ylmy barlaglara badalga boldy

R.Pampelli ekspedisiýasynyň geçiren ylmy-barlaglarynyň jemleri diňe bir türkmen alymlarynyň däl, eýsem daşary ýurtly alymlaryňam mundan beýläkki ylmy-barlaglary üçin esas bolup hyzmat etdi. Änewiň aşaky gatlaklaryndan amerikan alymlary tarapyndan tapylan paleoantropologik maglumatlar 1908-nji ýylda belli italýan arheology G.Serji tarapyndan öwrenildi. Onuň ylmy-barlaglary türkmenleriň paleoantropologiki öwrenilişiniň başlangyjy boldy. Öwrenilýän maglumatlaryň parçalaýyn we az sanlydygyna garamazdan (7 kelleçanak) garamazdan, G.Serji olaryň Orta ýer deňiz jynsynyň kelleçanaklary bilen örän meňzeşdigi baradaky netijä geldi. Olary şol jynsyň görnüşleriniň birine degişli hasap etdi we olarda mongol jynsynyň garyşygynyň ýokdugyna ünsi çekdi.

Türkmen arheologlary tarapyndan bu ýadygärlikde şondan soňky geçirilen gazuw-agtaryşlarda kelleçanaklaryň ikisi tapyldy, olaram süýnmek kelleli ýewropa jynsyna degişli bolup çykdy. Munuň özi türkmen halkynyň şindiki wekilleriniň arheologik ölçeglerine esasan, gabat gelýär.

XX asyryň dowamynda has giň möçberli arheologik barlaglar yzygiderli geçirildi. Alymlar gadymy eýýamyň ýadygärlikleriniň

birnäçesini ~ Jeýtun, Garadepe, Göksüýri, Hapyzdepe, Altyndepe ýaly ýadygärlikleri we beýlekileri gazyp açdylar. Şolardan kelle çanaklaryny öwreniş maglumatlarynyň ençemesi tapylyp alyndy, şolaram türkmen halkynyň gelip çykyşyny öwrenmekde uly ähmiýete eýe boldy. Şol ýadygärlikden tapylan maglumatlar Türkmenistanyň çäklerinde iň gadymy zamanlardan bäri iň uly ýewropeid jynsynyň keşbine dahylly adamlaryň ýaşandyklaryna şaýatlyk edýär.

Ýöne türkmenleriň 5.000 ýyllyk taryhynyň dowamynda ençeme gezekler daşardan çozuşlar, uruşlar bolup geçdi, munuň özi hem antropologik keşpleriň käbir derejede garyşmagyna getirdi. Muňa garamazdan, Merkezi Aziýada ýaşaýan halklaryň arasynda türkmen halky öz gadymy keşbini, biraz süýnmek kelleli ýewropeid görnüşini saklan ýeke-täk halk boldy. Bu deliller Saparmyrat Türkmenbaşynyň oguz-türkmenleriň ilki dörän we kämilleşen ýeriniň häzirki Türkmenistanyň çäkleridigi barada çykaran taryhy netijesini tassyklaýar.

Türkmenistanyň Merkezi Döwlet arhiwinde Rafael Pampelliniň ekspedisiýasy tarapyndan tapylan maddy medeniýwtiň zatlarynyň möçberine şaýatlyk edýän resminamalar saklanylýar. Änewiň golaýynda geçirilen gazuw-agtaryşlardan soň, olar Peterburga iberilipdir. Mundan hem başga, Imperatoryň arheologiya iş toparunyň ygtyýar bermegi bilen şol maglumatlar Sýurihe we Amerika hem iberilipdi. Häzir olar Pibodi muzeýinde (Filadelfiya) saklanylýar.

Ýokarda aýdylanlary jemläp, Änew medeniýetiniň açylmagynyň taryh ylmyna we Türkmenistanyň taryhynyň öwrenilişine uly goşant bolandygyny bellemegimiz gerek. Rafael Pampelliniň ekspedisiýasy aslyýetinde XX asyryň ilki başlarynda Türkmenistanda uly ylmy taslamany amala aşyran ilkinji daşary ýurtly alymlar boldy. Şol hem biziň halkymyzuň uzak geçmişiniň näbelli sahypalaryny açdy. Onuň işiniň jemleri türkmen alymlarynyň daşary ýurtly görnükli Gündogary öwrenijiler bilen hyzmatdaşlykda geçiren soňky ylmy barlaglaryna itergi berdi.

■ 2003-nji ýylda Pampelliniň ekspedisiýasynyň 100 ýyllygyna bagyşlanyp ylmy konferensiýa geçirildi

R.Pampelliniň arheologiýa ekspedisiýasynyň 100 ýyllygyna bagyşlap, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Taryh instituty Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Türkmenistandaky ilçihanasy bilen bilelikde, ylmy konferensiýa taýýarlady. Şonda Türkmenistanda arheologiýa ylmyňyň, galyberse-de, tutuş taryh ylmyňyň ösüşine şol ekspedisiýanyň eden täsiri barada onlarça habarlar diňlenildi. Munuň özi gadymy türkmen halkynyň baý medeni mirasyny öwrenmäge öz goşandyny goşan alymyň hatyrasyna hormat goýmagyň alamaty boldy.

Muhammet AÝDOGDYÝEW.

#edebiyatwesungat_2003 Taryhy makalalar